

„Én fiókos szekrény voltam, és a teásbögrével táncoltam egész este”

A szombathelyi Dialógus békemozgalom az ügynökjelentésekben és az emlékezetben¹

1983 május elején Keszthelyen a szabadstrandon 20 év körüli fiatalok bográcsgulyást főztek, majd énekeltek, csavarogtak a sötétben. A maroknyi csapathoz ismeretlenek is csapódtak, 10-15-en. Másnapra is maradtak, mivel Helikon napok rendezvénysorozat volt Keszthelyen. Vasárnap délután vonatra szálltak, hogy visszatérjenek Szombathelyre, ahol nagy részük a Tanárképző Főiskolán tanult. Nem ez volt az első és nem az utolsó alkalom, amikor H. Szilárd, a társaság egyik központi alakja kiruccanást szervezett Keszthelyre, mivel ott volt szüleinek háza.² V. Zsolt máskor is felbukkant köztük, ő is a baráti társasághoz tartozott, annak ellenére, hogy nem járt a főiskolára. Nehéz lett volna nem észrevenni a magas, szőke, szélesvállú fiatalembert. Ez az alkalom talán annyiban volt más, mint a többi, hogy T. Gábor, a társaság másik vezéralakja először hozta el új barátnőjét, B. Zsuzsát. Amikor ezt T. Erzsébet – akihez korábban fűzték érzelmes szálak – megtudta, azonnal hazautazott. Ez az alkalom azért is más volt, mint egy évvel korábban, vagy egy évvel később: a társaságot titkosszolgálati eszközökkel megfigyelték. Az este részletes leírását egy ügynökjelentésben olvashatjuk, amelyet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) őriz. A bográcsgulyászó fiataloknak egy része akkoriban Dialógus jelvényt³ hordott: ők voltak a szombathelyi dialógusosok, ezért figyelték meg őket.⁴

Interjúmat kifejezetten a Dialógus békemozgalomra és a szombathelyi főiskolás évek megéléstörténetére,⁵ tehát az 1980-as évek elejére fókuszáltam. Ezen kívül tettem fel kérdéseket családi háttérükre, főiskola-választásukra és arra vonatkozóan, hogy alakult életútjuk a főiskolás évek után.⁶ Készítettem egyéni interjúkat és olyanokat is, amelyen ketten vettek részt. Ez utóbbi alkalmak nagyban elősegítették a történetek spontán felidézését, kötetlenebb légkör jött létre. A visszaemlékezők egymást segítve elmeséltek olyan történeteket is, amelyeket különben a „szemtől-szembe” interjúszituációban nem valószínű, hogy felidéztek volna, több okból is: egyrészt én kutatóként kívülálló vagyok, másrészt lehet, hogy nem jutott volna eszükbe.

Mi jellemezte a Dialógus békemozgalmat? A mozgalom neve szimbolikusan megjelenítette, hogy képviselői párbeszédet akartak folytatni. Ezt három szinten képzelték el: egyrészt a nyugati békemozgalmak képviselőivel a kelet-nyugat között meglévő ideológiai korlátok ledöntéséről a közös atomfegyvermentes Európáért. A másik szint párbeszéd kezdeményezése volt a többi szocialista ország hasonló mozgalmaival.⁷ A párbeszéd harmadik szintje pedig az országon belüli dialógus a magyar békemozgalmaók között: elsősorban a hivatalos békemozgalom (Országos Béketanács) és az alternatív mozgalom (Dialógus) képviselői között.⁸ Magyarországon létrejöttét az 1981. novemberi ELTE bölcsészkar diákszékhelyhez kötik. A Dialógus célkitűzéseit ekkor úgy fogalmazták meg, hogy a szervezet legális keretek között párbeszédet akar folytatni a hatalommal a békéről. Céljuk elsősorban az volt, hogy ne telepítsenek atomfegyvereket Magyarországra, másrészt felléptek a fegyveres sorkatonai szolgálatot megtagadó fiatalok bebörtönzése ellen, békemenet megtartását és békeklubok létrehozását tervezték.⁹ A békemozgalom vidéki csoportjai 1983 tavaszán jöttek létre.¹⁰

A legrészletesebb írásos forrás, amely a szombathelyi dialógusosokra vonatkozik, a Geller dosszié. A bizalmas nyomozást 1983. március 22-én indították egy K-ellenőrzés során talált levél alapján, amelyet H. Judit küldött T. Péternek, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola népművelés-magyar szakos hallgatójának azért, hogy a szombathelyi főiskolán is hozzanak létre Dialógus-csoportot.¹¹ Az állambiztonságiak úgy értékelték, hogy a levél nyomán várható, hogy T. Péter létre akar hozni Dialógus-csoportot a tanárképző főiskolán, ami egyesülési joggal való visszaélésre utal. A bizalmas nyomozás célja az volt, hogy a dialógusosok tevékenységét akadályozzák, őket ellenőrizzék, és a csoportot ne hozhassák létre.¹² H. Judit az interjúszituációban

hangsúlyozta, hogy személyesen nem ismerte korábban T. Pétert, azonban a Dialógusban az volt a feladata, hogy kapcsolatot tartson azokkal, akiket vidéki főiskolákon, egyetemeken érdekelhet a Dialógus mozgalom.¹³

A bizalmas nyomozás során 300 napos megfigyelés alá vonták T. Pétert, leveleit elolvasták, kapcsolatait felderítették, adatait különböző nyilvántartásokban ellenőrizték. Hét ügynök jelentett rendszeresen a szombathelyi főiskolásokról. Mivel a nyomozásnak T. Péter rövid ideig volt csak a főszereplője, mert „csendes, visszahúzódó” fiúként aposztrofálták, a hatóság emberei irányt váltottak: érdeklődésük középpontjába a sokkal inkább hangadónak tartott H. Szilárd és T. Gábor került.¹⁴ Az 1983. május 13-i kombinációs tervben említették őket először név szerint, mint olyanokat, akik „aktív tevékenységet folytatnak a Dialógus szombathelyi csoportjának létrehozása érdekében” és „széles körű ismeretségi körrel rendelkeznek”.¹⁵ 1983. október 10-től 200 napos bizalmas nyomozás alá vonták őket, a személyi dossziét csoportdossziévé minősítették át.¹⁶ A dosszié elsősorban a rájuk vonatkozó ügynökjelentésekből, ellenőrzött magánleveleiből, a főiskola nyilvántartásában lévő káderanyagaikból (önéletrajz, főiskolai felvételi iratai), személyi igazolvány kérelmükből áll. Időnként a Vas megyei Rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerve értékelte a nyomozást és további terveket készített. A „K” ellenőrzést 1984. január 27-én 150 nappal meghosszabbították, melyet végül 1984. október 31-én szüntették meg, mivel „a célszemélyek részéről egyéb ellenzéki magatartást, illetve büntetőjogilag minősíthető cselekményt nem” tapasztaltak. Magát a Dialógus mozgalmat addigra szétverték.

A Dialógus feloszlata tananyag lett a BM Politikai Főiskolán. Iskolapéldának tartották arra vonatkozóan, hogyan lehet egy civil szerveződésű mozgalomba ügynökökkel beférkőzni, tevékenységét bomlasztani, céljaik megvalósítását lehetetlenné tenni, feloszlani.¹⁷

A titkosszolgálat tehát azt próbálta feltérképezni, hogy Szombathelyen kikből áll a Dialógus békecsoport. Megfigyelték azokat, akiket vezető személyiségeknek tartottak a mozgalmon belül. Titkosszolgálati módszerekkel arra törekedtek, hogy a békemozgalmat akadályozzák: az abban résztvevőket megfenyegették, albérletükből kiköltöztették, nehezítették munkavállalásukat a főiskola elvégzése után, leveleiket elolvasták, volt, aki nem kapott nyugati útlevelet.¹⁸ A titkosszolgálat elsőrendű célja a szombathelyi Dialógus békecsoport szétverése volt, azonban azokat, akiket vezető személyiségnek tartottak, még éveken át megfigyelték, voltak közöttük olyanok, akik évekig nem kaphattak nyugati útlevelet.

Az ügynökjelentések történeti forrásértéke már számos szakmai vita középpontjába került: az ügynök, amikor jelentett, milyen elvárásoknak felelt meg és mennyiben befolyásolja a keletkezett szöveget, hogy kényszer hatására írta a jelentést, egyáltalán: mennyire állt kényszer alatt, amikor az egyes emberekről írt.¹⁹ Az ügynök személyiségéről viszont csak a fedőnevek és jelentései alapján – legalábbis jelen forrásnál – nehéz koherens képet összeállítani. Persze előfordulhatott, hogy az ügynök és az, akiről a jelentést írta, szoros személyes, akár több évtizedes kapcsolatban állt,²⁰ jelen esetben, a szombathelyi dialógusosoknál ez többnyire nem így volt.

Amikor a szombathelyi dialógusosokat arról kérdeztem, érzékelték-e, hogy megfigyelik őket, azt mondták, hogy gyanakodtak erre, de nem foglalkoztak vele. Az 1983. december 24-i házkutatásról T. Gábor azt mesélte Szőnyi Tamásnak, hogy „utólag döbbenet olvasta” az állambiztonsági forrásokban, hogy akkor kutatták át és fotózták le holmijaikat, amikor ők „boldog karácsonyt ültek a családjukkal” és Szombathelyről hazautaztak. Az sem tűnt fel, hogy a leveleket ellenőrizték, felbontották, viszont T. Gábor ironikusan megjegyezte, hogy az állambiztonságnak köszönhető, hogy a levelek fennmaradtak, mert ők legépelve az iratokhoz csatolták ezeket.²¹ Másrészt T. Gábor hangsúlyozta, hogy az ügynököknek „akkoriban iszonyú megfelelési kényszerük lehetett a hatóság felé” és ezért állítottak be több eseményt negatívan. Az interjúszituációban T. Gábor és Sz. Tibor is úgy idézte fel, hogy akkoriban cselekedeteiket nem befolyásolta az, hogy megfigyelték őket, bár időnként gyanakodtak és volt olyan ügynök is, aki felfedte önmagát:²² Sz. Tibor: „És tudom, volt az a nagy kibukás, amikor az apja ott tanított a töri tanszéken, ilyen vörös hajú fiú volt, aki teljesen kibukott, amikor így beszélt erről. És hát mindenki utálta e nélkül is, de aztán

*még jobban... mindenki ezzel piszkálta, hogy biztosan olyan hülye vagy, meg apád itt tanít, hát hogy kerülhetnél volna be te ide a főiskolára? Csak így. Azért visszagondolva, elég félelmetes ez.*²³

Tehát e történetben is a visszaemlékezők úgy ábrázolják, hogy a főiskolán olyan volt a légkör, hogy eleinte feltételezték, majd meg is bizonyosodtak róla, hogy köztük is vannak besúgók. Azonban ez a történet sem változtat a múlt azon értelmezési lehetőségén, hogy a dialógusosok cselekedeteit konkrétan nem befolyásolta az, hogy tudhatták azt: jelentéseket írnak róluk.

A szombathelyiek kulcsfigurája, T. Gábor – akihez Szőnyi Tamás segítségével jutottam el – viszont úgy ábrázolta, hogy a dialógusos tevékenység egy volt a sok közül, amit főiskolásként folytattak.²⁴ Arról az időszakról *„élményszerű képei vannak”*, mert nagyon fiatal, 20-21 éves volt. Ezt a megéléstörténetet erősítette Sz. Tibor is T. Gáborral közös interjújában: *„össze is mosódnak ma ezek az élmények: bulik, albérlet, politizálás”*.²⁵

T. Gábor hangsúlyozta az interjúszituációban, hogy ő szívesen beszél a Dialógusról is, de másról is, ami a szombathelyi főiskolás diákévekhez köthető. Engem, a kutatót is abba az irányba terelt, hogy inkább a főiskolás évekről írjak. Ennek oka az is lehetett, hogy saját dialógusos tevékenységével nem akart nekem, a kutatónak dicsekedni. *„... tényleg azt tudom mondani, hogy a Dialógus szót el is felejtheted, de ha egy ilyen korképet akarsz kihozni ebből az egészből, akkor nagyon érdekes kis fűszert fogsz kapni, hogy milyen volt ez akkor, a nyolcvanas évek közepén egy főiskolán.”*²⁶

T. Gábor javasolta, hogy interjúvoljak meg olyanokat is, akik nem voltak tagjai a mozgalomnak, azonban főiskolásként egy baráti kört alkottak: pl. K. S. Róbertet, W. Juditot. Sz. Tibor például a mozgalomból azt tartotta fontosnak elmesélni, hogy hordta a Dialógus jelvényt és ennek milyen jelentősége volt számára. Az interjúban ő is bővebben mesélt a diákéletről. Meginterjúvoltam olyanokat is, akik az állambiztonsági forrásokban gyakran szerepeltek: így B. Zsuzsát, T. Gábor akkori barátnőjét és V. Zsoltot. Ők azt interjúszituációban hangsúlyozták, hogy a Dialógushoz, mint politikai mozgalomhoz semmi közük nem volt. B. Zsuzsában maradandó élményt hagyott az, amikor a Mozgó Világ szerkesztőségének leváltása ellen tiltakozó plakátokat ragasztottak ki Szombathelyen éjjel.²⁷ Visszaemlékezésében azt hangsúlyozta, hogy 19 évesen milyen nagy élmény volt számára beleszöppeni Gáborék társaságába: *Gábor „biztosan elmesélte, hogy kitétek... rendszerellenes plakátokat egyik éjjel,... menekülőre kellett fogni... Elkezdtek őket a rendőrök üldözni... futás volt, mindenki más irányba rohant... az ember... beleszöppent, tényleg... Egy ilyen kitűnő, jó társaság volt, és mindenki céltudatos volt.”*²⁸

Arra kérdésre a választ, hogy ki számított a Dialógus mozgalom tagjának a korszakban – mivel nyilvántartott tagság nem volt,²⁹ és mint azt 56-os munkástanácsos példák is bizonyítják, egy belépési nyilatkozat vagy jegyzőkönyv aláírása nem feltétlenül jelentette azt, hogy a későbbiekben az illető tevékenykedett a szervezetben – úgy lehetne megválaszolni, hogy az, aki a jelvényt hordta.³⁰

A megfigyelés során is alapvetőnek számított, ki hordja a jelvényt: a besúgók jelentéseiből e szempont szerint is választottak ki újabb megfigyelendő alanyokat.³¹ „Farkas Károly” 1984. május 4-én keltezett jelentésében például felhívta arra az állambiztonságiak figyelmét, hogy Sz. Tibor viselte a Dialógus jelvényt, amikor részt vett H. Szilárddal, G. Andreával és Pipacs becenevű magyar szakos hallgatóval Keszthelyen, a Helikon napokon.³² „Gáspár” 1984. február 6-i jelentésében említi, hogy „sörbárban”, egy „társaságban” „találkozott” Sz. Tibor unokatestvérével, Sz. Lászlóval, aki a Savaria könyvesboltban eladó. „Sz-on Dialógus jelvény volt... T. Gábortól szerezte be”.³³ Amikor megmutattam e forrást Sz. Tibornak, így reagált rá: *„Volt egy ilyen srác, és... nagyjából emlékszem is rá. Szombathelyen... váltós postás voltam,³⁴ és sokfelé megfordultam. Voltak azért Sz-ok. De mondom, ez egy ilyen teljesen izé, ilyen tévedés, nem volt az unokatestvérem”*.³⁵

Érdekes módszertani kísérlet volt, hogy az interjúalanyokat szembesítettem a rájuk vonatkozó titkosszolgálati anyagokkal. Az, hogy a visszaemlékezők milyen sokféleképpen viszonyulnak saját múltjukhoz, érdekesen nyomon követhető volt abból is, ahogyan az egykori jegyzőkönyvekre reagáltak. Az interjúzás egyik alapvető kérdése,

hogy csak azokra az emlékekre támaszkodunk, amelyeket a visszaemlékezők spontán idéznek fel, esetleg utánakérdezők ezeknek (narratív interjú),³⁶ vagy magunk is befolyásoljuk az emlékezési folyamatot kérdések feltevésével.³⁷ Viszonylag ritkának számít az, ha az interjúalanyt a róla szóló levéltári forrásokkal szembesítjük.³⁸ A szembesítésnek több előnye és hátránya van: egyrészt elősegíti az emlékezési mechanizmusok beindulását, másrészt jelen esetben – mivel az állambiztonsági források kiemeltebb közfigyelmet élveznek a „sima” levéltári forrásoknál – az interjúalanyok bizalmát könnyebb volt elnyernem azzal, hogy róluk szóló egykori ügynökjelentéseket vittem el hozzájuk. Hátránya, hogy az iratok elolvasása után a visszaemlékezők kifejezetten az ügynökjelentésekben emlegetett sztorikkal kapcsolatos emlékeiket idézték fel. Ez persze elősegíti a múlt több nézőpontú ábrázolását, mivel ők maguk kommentálják egy múltbeli esemény kortárs leiratát 25 év elteltével. Ráadásul az ügynökjelentések tele vannak olyan apró-cseprő eseményekkel is, amit elképzelhető, hogy a visszaemlékező elfelejtett. Ilyen történet volt például B. Zsuzsánál az, hogy jégkrémet árusított nyáron.³⁹ Az írásos forrásokkal szembesítés hátránya az is, hogy a visszaemlékezők érezhetik úgy – látva, olvasva a róluk keletkezett nagymennyiségű anyagot – hogy személyes, szóbeli emlékeik egy történész számára – a foglalkozáshoz fűződő ténybúvár és mindentudó szerepelvárás miatt – kevesebbet mondhatnak, mint az írásos források. Volt, aki teljesen elzárkózott az interjúadástól ezt azzal indokolta, hogy életének ezt a szakaszát lezárta és nem szeretne sem főiskolás éveiről, sem arról beszélni, mit jelentett neki a Dialógus mozgalom.

A szombathelyi dialógusosok a jelvényviselésen kívül a békemozgalom keretében azt tették, hogy atomfegyvermentes övezetnek nyilvánították albérletüket, közvetlen lakókörnyezetüket. Csináltak egy térképet, amin zászlókkal jelezték, hol nincs atomfegyver, a városban aláírásokat gyűjtöttek, hogy kinél nincs otthon atomfegyver. T. Gábor szavaival: *„ez persze játék volt, de lényegében azt a célt szolgálta, hogy lehessen komolyan is beszélgetni magáról a problémáról.”*⁴⁰ Bár az állambiztonsági forrásokban ezekről egyáltalán nincs szó, a Dialógusosok emlékezetében a mozgalomhoz erősen kötődnek azok a kirándulások, amiket dialógusként szerveztek. A szombathelyi főiskolának volt egy kulcsos háza Kőszeg mellett, ide kijártak számháborúzni is.⁴¹

A szombathelyi Dialógusosokat konkrétan több hátrány is érte: például ki kellett költözniük Zsiray utcai albérletükből.⁴² Ennek előzménye az volt, hogy 1983. május 17-én az állambiztonság emberei megkeresték a főbérlet és felszólították arra, hogy mondjon fel albérelőinek. Arra hivatkoztak, hogy az albérlők pinceszobát alakítottak ki, ahol engedély nélkül műsorokat szerveznek, melynek mind közönsége, mind a zenészek *„zavarják a környék lakóinak nyugalma.”*⁴³ A tulajdonos a vizsgaidőszak végével felmondott T. Gáboréknak, ezzel a Zsiray utcai klub (ZSUK) is megszűnt. A főbérlet döntését albérelőinek azzal indokolta, hogy lánya férjhez megy, ezért neki kell a lakás. Az állambiztonság szempontjából a felmondatás két célt is szolgált: egyrészt a dialógusosok mindennapi életének nehezítését, másrészt úgy vélték, a felmondással sikerül elérniük, hogy nem hivatalos zenei klub megszűnjön. Maga a dialógusos tevékenység kevésbé állt összefüggésben közvetlenül az albérlettel, másrészt T. Gábor mind Szőnyi Tamásnak, mind nekem adott interjújában hangsúlyozta, hogy akkoriban nem is gyanakodtak arra, hogy a felmondás és a Dialógus között bármilyen összefüggés lenne, netalán az állambiztonságiak keze is benne lett volna a dologban. Szőnyi Tamásnak azt hangsúlyozta. *„Talán kicsit túl naivak voltunk, nem állt bennünk össze a kép. Nem gondoltuk, hogy összefüggés lehet a ZSUK bezárása és a Dialógus között.”*⁴⁴

Az állambiztonságiak akadályozták meg azt, hogy a téli népművelési gyakorlat keretében Esztergomban a szombathelyi főiskolások elvégezzenek egy közvélemény-kutatást: kérdőívet töltsenek ki a békéről.⁴⁵ Megakadályozták, hogy a Kilátóban – a főiskola KISZ bizottságának lapjában – bizonyos cikkek megjelenjenek.⁴⁶ Amikor T. Gábor egy évet halasztott a főiskolán és el akart helyezkedni egy kulturális rendezvényszervező gmk-hoz, azt is meg akarták hiúsítani az állambiztonság emberei, de nem sikerült nekik.⁴⁷ T. Gábor szerint elsősorban azért, mert a gmk magán szerveződés volt, így a hatóság emberei nem voltak beépülve a cégbe.⁴⁸ Gábor csalódott később ebben a munkában, ugyanis a gmk vezetői kultúraközvetítés címszó alatt egészen mást értettek: revütáncos lányokat közvetítettek bárokba.⁴⁹

T. Péter interjúalanyaim egybehangzó állítása szerint meghalt, a rendszerváltás után repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett. T. Gábor volt az interjúzás kulcsfigurája. Ő a rendszerváltás után alapítója lett a Belvárosi Tanodának, ma is ott tanít történelmet. Gábor és Szilárd a rendszerváltás után külön-külön kikérték a rájuk vonatkozó állambiztonsági iratokat, és egybe is vetették. Gábor rendelkezésemre bocsátotta saját dossziéját is, amit manapság a történelemtanításban is hasznosít, saját fiatalkori élményeinek felidézésével és a róla szóló ügynökjelentésekkel hozza emberközelbe a történelmet diákjainak.⁵⁰

A megfigyelésekkel egy időben történt meg, hogy T. Gábor és B. Zsuzsa egymásba szerettek. A szerelmi történet egy része az ügynökjelentésekbe is bekerült, a következőképpen: „a tmb. meglátása szerint B. Zsuzsanna teljesen T. [Gábor]. hatása alá került, »fülig szerelmes« belé. Hízeleg neki, hogy egy főiskolás, akit társai körében »nagyra tartanak« észrevette őt, másokkal szemben »őt részesíti előnybe« [sic!]... Értelmes, jó képességű fiatal.”⁵¹ Amikor Gábornak említettem ezt a forrást, ő úgy mesélte el a történetet, hogy nála a szerelem szorosán összekapcsolódott a főiskolás élet mozgalmas ábrázolásával: Zsuzsa „*egy Postán dolgozó nagyon aranyos lány volt, ő az én barátnőm lett, és ő is beszippantódott így egyrészt a főiskolás életbe, az ottani ilyen örületekbe.*”⁵²

Amikor Zsuzsát kérdeztem Gáborról, kiemelte, mennyire vonzó volt a fiúban az is, hogy a főiskolás társaság középpontja volt, az emberekkel nyílt, elfogadó, pozitív hozzáállású.⁵³ Gábor akkoriban az albérletben Jethro Tull zenét hallgatott. Ez a környezet Zsuzsának meseszerű volt azután, hogy előtte egyedül lakott a temető mellett egy „lecuppant házban” albérletben. Azt a házat olyan ridegnek ábrázolta, ahová mindig beesett az eső és ő ott mindig egyedül volt.⁵⁴ Amikor Gábornak ezt említettem, megerősítette, hogy szerinte is meghatározó élmény lehetett Zsuzsának az a zenei világ, amit akkor ők főiskolásként hallgattak. Együtt kezdtek el például URH koncertekre járni⁵⁵ és a lány akkor került közel ahhoz a zenei világhoz, amelyből maga is ihletett merített: az 1980-as évek végének 90-es évek elejének Budapestjén Zsuzsa több underground zenekar énekesnője lett.⁵⁶

Az ügynökjelentésekről szólva B. Zsuzsa azt hangsúlyozta, hogy „szegények, úgy elmentek valahogy a dolgok mellett... Mert... ezek [amikről írnak] mind megtörténtek, de nem voltak olyan fontos dolgok... Ehhez képest olyan élet volt, tényleg annyira zsezsgett mindenki, meg olyan jó dolgok voltak. Akkoriban ismerkedtünk meg a budapesti underground zenével... [A Picúrral] ültünk ott éjszakákon át a konyhában. A Picúr próbálta levenni az akkordokat, gitározott, ott tanultuk meg [a számokat]... énekelünk. Így teljes lelkesedésből éltük az életünket. A Szilárd is meg a Gábor is az élet forrásai [voltak], az aktivitás... meg a nyugtalanság... Nem a Posta, meg a Gázművek volt fontos.”⁵⁷

Tehát ezt az időszakot úgy ábrázolja, hogy a főiskolások közegeiben zeneileg megalapozta későbbi énekesnői pályáját. A társaságban több szerelmi történet is szövődött. A legrendkívülibb körülmények között – az interjúalanyok elbeszélése szerint Picúré (K. Árpád) és Éváié. K. Árpád is a társasághoz tartozott, olyannyira, hogy T. Gáborral és H. Szilárddal lakott a Zsiray utcai albérletben, majd elköltözött velük a Szigligeti utcába is. Azonban őt 1983 februárjában kirúgták a főiskoláról. Sz. Tibor és T. Gábor közös interjújukban úgy idézték fel a történetet, hogy Picúr a kollégium második emeletének ablakán ugrott ki – miután összetörte a szoba berendezését –, de olyan volt, mint a macska: talpra esett és egy monoklivál megúszta, amit az őt beszállító mentőstől kapott. Éva – akit B. Zsuzsa nagyon helyes, törekeny indiánlányszerű nőként jellemzett⁵⁸ – hallva a történetet, meg akarta ismerni a fiút, úgyhogy ő is bement meglátogatni a kórházba, és szerelem szövődött köztük.⁵⁹

K. Árpád életútja a legellentmondásosabb történetem szereplői közül. Visszaemlékezőim egybehangzóan azt állították, hogy a közvetlen baráti társaságból K. Árpád volt az, aki ügynökjelentéseket írt róluk. Azonban olyan érdekes egyéniségként jellemezték, aki kiszolgáltatott volt, nem találta a helyét. Úgy vélik, hogy már főiskolai felvételijekor zsarolható volt, mivel 1982-ben garázdaság miatt a Legfelsőbb Bíróság 3000 Ft pénzbüntetésre ítélte. Valószínűnek tartják azt, hogy az ő belépője az volt a főiskolára, hogy vállalta az ügynökfeladatot.⁶⁰ Közeli baráti kapcsolatban volt mind T.

Gáborral, mind H. Szilárddal, együtt laktak a Zsiray utcai albérletben, együtt hozták létre a pinceklubot, ahol különböző, szombathelyi középiskolásokból szerveződött punk zenekarok léptek fel.⁶¹ Együtt költöztek el a Szigligeti utcai albérletbe is.⁶² Három szobát béreltek hatan: az első szobában T. Gábor lakott B. Zsuzsával, a második szobában H. Szilárd K. Árpáddal, a harmadikban M. Gabriella T. Évával, K. Árpád barátnőjével.⁶³ A házkutatásra készülő rendőrök az albérlet berendezését puritánnak írták le: minden szobában két heverő, szekrény, asztal és székek voltak.⁶⁴ 1984. február végén H. Szilárd elköltözött az albérletből egy üresen álló családi házba (Németújvári u.), amelyet a ház tulajdonosa azért adott ki, mert be kellett vonulnia katonának.⁶⁵

A főiskoláról kirúgása után építkezéseken dolgozott segédmunkásként. 1983 októberében például K. József nevezetű maszek kőműves segédmunkásaként Felsőcsatáron italboltot tatarozott. E munkába T. Gábor is besegített.⁶⁶ 1983 októberében már a Savaria szálló építkezésén dolgozott.⁶⁷ V. Zsolt, aki szintén dolgozott az építkezéseken Picúrral, így beszélt róla és a munka hangulatáról: *„Aki haragszik a Picúrra, az egy hülye. Tök jó, hogy ez elkészült!... A Picúrnak ha már más értelme nem volt, az, hogy ezeket leírta [a jelentésekben]... Komolyan!... Normális magyarsággal leírta azt, hogy mi történt akkor... [Lementem], utána együtt kerestünk [munkát], és kurva jól elvontunk... dolgozni, nem tudom, mennyi időt. Halál jó fej gyerek volt a Picúr. Mígnem aztán... egy ilyen jó nagydarab, nagyon erős emberke, ő volt a vezér kőműves, de nálunk az egy jó pár évvel idősebb volt, talán tízzel is, egyik nap behozott X láda sört, és azt mondta, »iszunk!« Na, és hát ugye tényleg ittunk – én a harmadik nap már nem bírtam velük...”*⁶⁸

V. Zsolt tehát az interjúszituációban a jelen perspektívájából úgy értelmezi az ügynökjelentéseket, amelyekben az ügynök sajátos krónikás-tudósítóként megőrizte számunkra a múlt eseményeit, amit ő nem is bán, mivel így a jelentések felidézik egykori mindennapjait. V. Zsolt ezután már nem dolgozott ezen az építkezésen, Picúr folytatta a munkát. A Geller dossziében róla szereplő utolsó információ szerint 1984 szeptemberében munka nélkül volt, hiába jelentkezett a Távhőszolgáltató Vállalathoz fűtőnek, nem vették fel.⁶⁹

A jelentésekben az ügynökök időnként beszámoltak házibulikról is. Ennek több oka is lehet: egyrészt azért, mert egy buli viszonylag semleges terep, tehát, ha az ügynök arról jelent, ezzel jelentési kötelezettségének eleget tesz. Másrészt viszont elképzelhető, hogy a bulin résztvesznek olyanok, akik szintén viselik a Dialógus jelvényt, tehát a megfigyelendők körébe vonandóak és szó eshet politikai kérdésekről is. Tehát egy buliról lehet jóindulatú és rosszindulatú jelentést is írni: olyat, amely könnyíti a megfigyelt helyzetét és olyat is, amely nehezíti. A Zsiray utcai albérletben rendezett farsangi buliról jelentett 1983. március 22-én „Kolos”, ahol a jelmezverseny zsűrijének elnökekül a szomszéd bácsit kérték fel.⁷⁰ A történetet T. Gábor is elmesélte Sz. Tiborral közös interjújában. *„Volt ennek a ZSUK-nak, a Zsirai Utcai Klubnak a nyitó bulija... úgy gondoltuk, hogy akkor jó a buli, hogyha nem zavarunk senkit, de hát ez egy hangos dolog,... hívjuk meg a szomszédokat is. És... [a szomszéd] bácsi legyen a zsűri-elnök... Nagyon élvezte az öreg. És emlékszem, egy olyan jelmezverseny volt, hogy csak tárgyaknak lehetett öltözni, tehát ez a Picasso kalandjaira [hajaz]... Én fiókos szekrény voltam, és a teásbögrével táncoltam egész este, és kiderült, hogy az a V. Zsolt volt... Fiókom volt,... kinyitottam, oda betettem a poharat, visszahúztam, és akkor így kortyolgattam, de végig ilyen fura hűtőgépes dobozban laktam, fejemen mint a Micimackóban, ilyen kis terítő, vázában virág”.*⁷¹

T. Gábor visszaemlékezésében úgy ábrázolja, hogy igyekeztek betartani a korabeli közösségi együttélési szabályokat és az ötletük – hogy a szomszéd bácsi legyen a zsűri-elnök – jónak bizonyult. V. Zsolt annyival egészítette ki a történetet, hogy a szomszéd bácsi előtte gyakran feljelentette őket csendháborításért, azonban a zsűri-elnökség után ezt soha többet nem tette.⁷²

A buli kapcsán T. Gábor a Picasso kalandjai⁷³ című filmet emlegette, valószínűleg az, hogy – bár a film más időben és helyszínen játszódik – úgy vélhette, az interjúszituációban ezzel a párhuzammal jól jellemezni tudja saját főiskolás baráti társaságának mindennapjait: a komédiában Picasso élete alibi, nem életrajzi film, hanem

egy életszemlélet bemutatása, ahol minden előfordulhat, a színészek bohóckodnak és szinte fél percente történik valami vicces vagy abszurd.

„Gerencsér” fedőnevű ügynök közel egy évvel később, 1984 márciusában egy olyan buliból írt jelentést, amelyet K. Árpád barátnőjének egyik ismerősének búcsúestje volt, mivel a fiú bevonult katonának. A jelentés szerint: „az esten részt vett Sz. Tibor és T. Gábor is. Egy rögtönzött számot adtak elő, amely abból állt, hogy meztelenül esernyővel táncoltak”.⁷⁴

Amikor a visszaemlékezőknek megmutattam ezt a forrást, úgy kommentálták, hogy rengeteg buli volt akkoriban, és ha a jelentésben konkrétan nem ezt írták volna le részletesen, valószínűleg elsikkadt volna emlékezetükben.⁷⁵

A visszaemlékezők viszonyulását a dialógusos időkhöz az is alapvetően meghatározza, bármennyire közhelyszerűnek is tűnik ez első olvasatra, hogy akkor voltak fiatalok, 20 év körüliek. T. Gábor ezt az időszakot összekapcsolja a rendkívüliség élményének megélésével: számára ezek az évek olyanok, amikor bármi megtörténhetett. Erre példaként egy rémisztő történetet hozott az interjúszituációban: „*Volt ott a főiskola épületének a jobb szárnyában... a fiúkollégiumnak egy pici része, egyszer ott aludtunk. Reggel jött a takarítónő, hogy »fiúk, fiúk, ébresztő! Ma már más rég felakasztotta magát!« És micsoda?! Aznap reggel, hajnalban a fűtő felakasztotta magát ott, az épületben, és a takarítónő tényleg komolyan mondta...Tehát olyan hihetetlen történetek voltak akkoriban, így visszanézve*”.⁷⁶

Mivel T. Gábor, amikor a szocialista időszakot tanítja, ahhoz használja a Geller dosszié anyagait, beszél arról diákjainak őt és barátait hogyan és miért figyelték meg és a diákok kérdéseket is tesznek fel, valószínű, hogy a jelenben többször és mélyebben is elgondolkodott a többiekénél arról, hogy őket egykori megfigyelték. A róluk írt jelentéseket is elmélyülten interpretálta az interjúszituációban, megpróbálta beleképzelni magát a jelentésíró helyzetébe is: „*Ahogy most... elkezdünk beszélgetni, nekem is előjöttek dolgok, mert azért ezek így leülepedettebb dolgok bennem... Akik jelentenek, azok is abban a helyzetben vannak, hogy hát ha nincs [mit írni], akkor valamit ki kell találni. Tehát így önmagukat gerjesztették. Tehát ebben az a szép. És ugyanarról az eseményről nagyon sok szinten tesznek jelentést... Hogyha mi egy negatív figurák vagyunk, akkor rólunk negatívan kell írni. Tehát akik jelentenek, azok nem írhattak jót rólunk, hanem rosszat kellett írni*”.⁷⁷

Az emlékek leülepedéséről, majd az interjú hatására felkavarodásukról Sz. Tibor is beszámolt második találkozásunk alkalmából, amikor T. Gáborral közösen interjúvoltam meg: „*A múltkor, ahogy beszélgettünk... annyi minden jött elő, ami magától így valahova nagyon leülepedett a mélyére az emlékezetemnek,... a hangulatok*”.⁷⁸

Amikor Sz. Tiborral és T. Gáborral közös interjút készítettem, mindketten ismét elmerengtek a kommunikáció megváltozott formáin.⁷⁹ A visszaemlékezés-részlet arról is szólt, hogy az idő múlását T. Gábor számára szimbolikusan jelenítik meg a kommunikáció megváltozott formái. Másrészt manapság annak az állambiztonsági megfigyelésnek a hozadéka T. Gábor szerint az, hogy magánlevelei megmaradtak. Ez a következménye ma már talán a legkevésbé fájó mozzanata a megfigyelésnek.

A Dialógus utóéletét T. Gábor így ábrázolta az interjúszituációban: „*És nagyon érdekes, hogy hosszú-hosszú hallgatás után, körülbelül olyan másfél éve lehet, hogy a Dialógusosok összejöttek. És akkor hozott valaki egy zsákkal a dialógusos jelvényből és mindenki kapva kapott érte. Mert az egész rendszerváltásban a Dialógus, az így kussban volt. Tehát akik annak idején így az ellenzéki mozgalomban voltak, azok hirtelen a politika színpadára léptek. Ezek között egyáltalán nem volt Dialógusos. De ez jellemzi a Dialógus történetét is: ...a fő vezetők között is voltak beépített emberek,... és amikor a Dialógus magja úgy döntött, hogy... felosztatja magát, ebben azért erőteljesen az volt, hogy azoknak az akarata érvényesült, akik akkoriban... az államnak dolgoztak*”.⁸⁰

- ¹ E tanulmány „Szombathely 1945 utáni története” (kutatásvezető: Valuch Tibor) című kutatás során felmerült egyes részkérdések továbbgondolása.
- ² Interjú V. Zsolttal. 18. Az interjút készítette Tóth Eszter Zsófia.
- ³ A Dialógus jelvény az állambiztonságiak leírása szerint így nézett ki: „Hungary feliratú”, kerek, összekulcsolt kézben egy szál virágot ábrázoló, piros-fehér-zöld színezésű, fémből készült jelvény.” Jelentés BM III/IV-6/a.a.lc. ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller” 145.
- ⁴ Másolat „Kolos” fn. tmb. 1983. május 9-i jelentéséről. ÁBTL 3.1.5. O-18826 38.
- ⁵ A megéléstörténetről (Erfahrungsgeschichte), mint irányzatról ld., Sandrine Kott: Everyday Communism. New Social History of the German Democratic Republic. *Contemporary European History*. 2004/2. 233–247., alkalmazza pl. Annegret Schüle: *‘Die Spinne’. Die Erfahrungsgeschichte weiblicher Industriearbeit im VEB Leipziger Baumwollspinnerei*. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2001., Petra Clemens: *Die aus der Tuchbude. Alltag und Lebensgeschichten Forster Textilarbeiterinnen*. Waxmann, Berlin-Münster, 1998.
- ⁶ 2008 július vége-október közepe közötti időszakban a legtöbbször (négyyszer) T. Gáborral találkoztam, ő írásos forrásokat is rendelkezésemre bocsátott. B. Zsuzsával kétszer interjúztam, K. S. Róberttel, W. Judittal, V. Zsolttal, Sz. Tiborral egyszer. Csoportos interjút készítettem T. Gáborral és Sz. Tiborral, illetve T. Gáborral és H. Henrikkel.
- ⁷ Például az NDK-s Schwerter zu Pflugscharen (Ekevasat a kardokból) mozgalommal. http://www.ddr-wissen.de/wiki/ddr.pl?Schwerter_zu_Pflugscharen. Az NDK-s mozgalmat megemlézték a *Dialógus* – a független magyar békemozgalom lapjában: 1983. I. évf. 5. szám.
- ⁸ ÁBTL 4.1. A-2027 dr. Ksenitz Tibor: A Dialógus békecsoport (Szakdolgozat, 1986.) 10.
- ⁹ Szőnyei Tamás: *Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó, Bp., 2005., 743., Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon*. Corvina – 1956-os Intézet, Bp., 2008. 398., Haraszi Miklós: *Dialógus. Két éves a független békemozgalom. Beszélő*, 1984. február. 9. szám In: *Beszélő. Összkiadás*. I. kötet. 1981–1984. Sajtó alá rend.: Havas Fanny. AB-Beszélő Kiadó, Bp., 1992. 512–518., ÁBTL 4.1. A-2027 4.
- ¹⁰ Ungváry – Tabajdi: i. m. 402.
- ¹¹ A 0010/1973. sz. BM parancsra hivatkoztak a Dialógus békemozgalom tagjainak megfigyelésekor: előzetes ellenőrzést, illetve bizalmas nyomozást lehet alkalmazni ellenséges tevékenység kifejtése vagy annak gyanúja esetén. ÁBTL 4.1. A-2027 52.
- ¹² A bizalmas nyomozás kezdeményezését indítványozó határozat aláírói Bódi Ferdinánd r. alezredes és Fukcius Lajos r. főhadnagy voltak. Fukcius Lajos 2006-ban rendőr alezredesként vonult nyugdíjba Vas Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Osztályának vezetőjeként, jelenleg magánnyomozó.
- ¹³ Interjú H. Judittal. 1.
- ¹⁴ T. Pétert Sz. Tibor így jellemezte: „Egy nagyon jó fickó volt, okos, olvasott, érzékeny. Akik viszont a diáknapos ökörködésekben benne voltak és nagyon aktívak voltak, az a Szilárd meg a T. Gábor. Ők azok, akik állambiztonságilag is érdekesek lehettek” Interjú Sz. Tiborral. 2008. augusztus 5. 1.
- ¹⁵ Kombinációs terv. Szombathely, 1983. március 13. ÁBTL 3.1.5. O-18826 42.
- ¹⁶ Szőnyei: i. m. 745.
- ¹⁷ ÁBTL 4.1. A-2027 10.
- ¹⁸ T. Gábor az interjúban elmondta, hogy a főiskolás évek alatt kb. nyolc albérletben laktak összesen. Interjú T. Gáborral. 9.
- ¹⁹ Erre a kérdésre is jól rávilágít Farkas Gyöngyi tanulmányában: „Természetesen tisztában voltam azzal, hogy az ügynökjelentésekben olvasható beszámolókat nem tekinthetjük a társadalom hiteles leírásainak; az ügynök tevékenysége nem rokonítható sem az antropológuséval, sem a vizsgálóbíróéval. Az általa végzett megfigyelés célja nem a tudományos megismerés, és felderítő tevékenysége sem kifejezetten az „igazság” feltárására irányul”. Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények (A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai). *Aetas*, 2006. 4. szám 146–171., Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989*. 1956-os Intézet, Bp., 2008. 8–10, 14–18.
- ²⁰ Az ilyen jellegű ügynökök-megfigyeltek kapcsolatának történeti perspektívába helyezett feldolgozására is jó példa: Rainer M. János: i. m.
- ²¹ Szőnyei: i. m. 752.
- ²² Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 15.
- ²³ Uo. 16., Interjú Sz. Tiborral, 2008. augusztus 5. 1.
- ²⁴ Közös interjújukban H. Henrik ezt ezzel egészítette ki: „És az a Dialógus is, úgy van, ahogy a Gábor mondja, tehát ez egy dolog volt a sok közül, amit csináltál. De hát én is csináltam a filmklubot Veszprémben, kocsmát üzemeltettünk a kollégiumban, úgy elvoltunk”. Interjú H. Henrikkel és T. Gáborral. 12.
- ²⁵ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 7.
- ²⁶ Interjú Tajta Gáborral. 1.
- ²⁷ A Mozgó Világ szerkesztőségének leváltásáról ld.: Németh György: *A Mozgó Világ története. 1971–1983*. Új Palatinus Könyvesház Kft, Bp., 2002.
- ²⁸ Interjú B. Zsuzsával. 8.
- ²⁹ Az állambiztonság 1983. januárjában 1000–1500 főre becsülte a tagságot és a szimpatizánsokat együttvéve. ÁBTL 4.1. A-2027 19.

³⁰ A jelvényt Erdély Dániel tervezte. Összekulcsolt kézben egy szál virág van, piros-fehér-zöld színben. Haraszi Miklós cikkében a Dialógusban tevékenykedőket 1982 végén úgy határozza meg, mint: 50 aktív szervező, több száz jelvényt viselő, ennél is több szimpatizáns. Haraszi Miklós: i. m.

³¹ V. Zsoltot viszont azért választották ki megfigyelésre, mert feltűnő megjelenésű volt: „Balassa” tmb. jelentésének kivonata: 1983. április 13.: „Ismerősöm elmondta, hogy április 11-én hétfőn, miközben az új KISZ-telepi építkezésen dolgozott, megjelent ott egy fiatalember kerékpáron. Magas, megtermett, széles vállú, vállközépig érő, szőke hajú. Azt mondta, napszámot, munkát keres. Így akar pénzhez jutni. Elmondása szerint a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatója, de egy félévre kirúgták.” ÁBTL 3.1.5. O-18826 23. V. Zsolt ezt úgy kommentálta: „zöld nadrágban jártam, ... hosszú hajam volt, ... nagyobb darab gyerek voltam. Ennyi... Nem érdekelt a politikai része... Amikor a buliról volt szó, akkor mentem, csináltam bármit. Villanyt szereltem, ... hurcoltam a cuccot. De én főleg bulizni szerettem mindig”. Interjú V. Zsolttal 14.

³² „Farkas Károly” tmb. 1984. május 4-i jelentése. ÁBTL 3.1.5. O-18826 201.

³³ „Gáspár” tmb. 1984. február 6-i jelentése. Uo. 151.

³⁴ Már a főiskola elvégzése után.

³⁵ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 1.

³⁶ E módszer magyarországi alkalmazásának jó példája: Kovács Éva – Vajda Júlia: *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek*. Múlt és Jövő, Bp., 2002.

³⁷ Az interjúzási módszerek jó áttekintését adja: *A közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Szerk. Kovács Éva. Regio Könyvek, Bp, 2007.

³⁸ Magam korábban kísérleteztem ezzel, amikor kitüntetett munkásnő interjúalanyaimnak elvittem a róluk szóló iratok közül azt, ami az MSZMP-be belépésükről szól: Tóth Eszter Zsófia: „Puszi Kádár Jánosnak”. *Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben*. Napvilág Kiadó, Bp., 2007. 129, 142–147.

³⁹ Interjú B. Zsuzsával. 17. „Lehet, hogy volt ilyen, de nem emlékszem.” „Kolos” fedőnevű ügynök az 1983. július 25-én tartott találkozón mesélte tartótisztjének: „T. Gábor Balatonszántódon dolgozik újságárusként. Vele van B. Zsuzsa, aki jégkrémet árusít.” Kivonat „Kolos” fn. tmb-vel 1983. július 25-én tartott találkozó jelentéséből. ÁBTL 3.1.5. O-18826 57. Ezenkívül szintén az ügynökjelentésekből tudható, hogy Bende Zsuzsa dolgozott ebben az időszakban jegyárusként és az ÉGÁZ-nál adminisztratív munkakörben.

⁴⁰ Szőnyei: i. m. 752.

⁴¹ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 10.

⁴² Gábor említett az interjúban, hogy főiskolás éveik alatt összesen hét-nyolc albérlésben laktak. Ma sem érti, miért kellett ilyen gyakran költözniük. Interjú T. Gáborral. 9.

⁴³ Szőnyei: i. m. 748.

⁴⁴ Uo. 752.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo. 753.

⁴⁷ Uo., Interjú T. Gáborral 2.

⁴⁸ Interjú T. Gáborral 2.

⁴⁹ „Én ott szerveztem akkoriban pantomim-esteket... Ők meg sokkal inkább revütáncos lányokat akartak kiközvetíteni bárókba. Tehát ez azért eléggé másfajta gondolkodás volt... Aztán elváltak útjaink. Ennyi.” Uo. 2–3.

⁵⁰ Ezt Sz. Tiborral közös interjújuk alkalmával is emlegette: „Nekem mindig élmény, amikor így órán tanítom ezt így, ezt a korszakot, meg izé, és akkor így ledöbbenek, hogy [az állambiztonságiak] ilyenekkel foglalkoztak?” Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 1.

⁵¹ „Kolos” fedőnevű tmb-vel 1983. július 25-én tartott találkozó jelentéséből. ÁBTL 3.1.5. O-18826 57.

⁵² Interjú T. Gáborral. 1. V. Zsolt ezt azzal egészítette ki, hogy együtt mentek Gáborral a postára megnézni Zsuzsát, mert „a T. kezdte mutogatni, milyen jó kinézetű kiscsaj”. 11, 15.

⁵³ Interjú B. Zsuzsával. 2. 2.

⁵⁴ Uo. 4.

⁵⁵ Ultra Rock Hírügynökség punk szellemiségű zenekar. 1980-ban alapították. Szövegeik a kábitószert-fogyasztásról, a mámorról, a szabadságról (Pokoli Aranykor), illetve a rendszer (Vigyetek el, Van-e élet a földön) és a hazai zeneipar (Ki akarja nyírni a doktor) és a közszereplők (Kék fény) bírálatáról szóltak javarészt, rendkívül sok iróniával és humorral fűszerezve. Történetüket részletesebben ld.: Szőnyei Tamás: M.U.Z.I.K. <http://www.artpool.hu/muzik/magurh.html>.

⁵⁶ Plankton, Rés (1989 Résrehajlás album, a Tilos az Á nevű szórakozóhelyen léptek fel rendszeresen), Új Nem (Na nehogy már 1991, Megvagyunk 1992), Interjú T. Gáborral és Sz. Tiborral. 15.

⁵⁷ Interjú B. Zsuzsával. 2. 14–15.

⁵⁸ Uo. 4.

⁵⁹ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 10–11.

⁶⁰ V. Zsolt az interjúban azt hangsúlyozta, hogy Picúrnak azért volt rendőrségi ügye, mert Veszprémben recepteket hamisított nagy tételben és ezért csukták le, emiatt volt zsarolható. Interjú V. Zsolttal. 9.

⁶¹ Kivonat „Kolos” fn. tmb. 1983. március 22-i jelentéséből. ÁBTL 3.1.5. O-18826 14. Utalás barátságukra: Másolat „Gerencsér” fn. tmb. 1983. április 20-i jelentéséből. Uo. 27.

- ⁶² Kivonat „Kolos” fn. tmb-vel 1983. szeptember 26-án tartott találkozó jelentéséből. Uo. 66.
- ⁶³ B. Zsuzsa szerint azért így osztották be a szobákat, mert T. Éva volt K. Árpád barátnője, H. Szilárd pedig nem akart M. Gabriellával egy szobában lakni. Interjú B. Zsuzsával. 2. 6. Az ügynökjelentésekből még annyi kiderült, hogy M. Gabriella és T. Éva dunaújvárosiak voltak, a szünidőben hazautaztak. ÁBTL 3.1.5. O-18826. 101.
- ⁶⁴ Javaslat titkos lakrészkutatás lefolytatására. Szombathely, 1983. október 27. ÁBTL 3.1.5. O-18826 102.
- ⁶⁵ Másolat „Sirály” fn. tmb. 1984. március 13-i jelentéséből. Uo. 164., Jelentés, Szombathely, 1984. május 7. Uo. 187.
- ⁶⁶ „Sirály” fn. tmb-vel 1983. október 26-án tartott találkozó jelentéséből. ÁBTL 3.1.5. O-18826 101.
- ⁶⁷ Javaslat titkos lakrészkutatás lefolytatására. Szombathely, 1983. október 27. Uo. 102.
- ⁶⁸ Interjú V. Zsolttal. 2–3, 9.
- ⁶⁹ Mind a garázdaság miatti ítélet, mind az ablakon kiugrás szerepel K. Árpád operatív meghallgatási jegyzőkönyvében. Szombathely, 1984. szeptember 17. ÁBTL 3.1.5. O-18826 213–214. Ebben „értelmes, logikusan gondolkodó személyként jellemzik, akit „társadalmi kapcsolatként” óhajtának foglalkoztatni. Azonban az ügynökjelentések alapján úgy tűnik, ő lehetett „Kolos”, mivel ez az ügynök rendelkezett a legalaposabb ismeretekkel a baráti társaságról.
- ⁷⁰ „Kolos” fn. tmb. 1983. március 22-i jelentéséből. ÁBTL 3.1.5. O-18826 14.
- ⁷¹ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 18.
- ⁷² Interjú V. Zsolttal. 4.
- ⁷³ Picasso kalandjai. Színes, svéd vígjáték, 1978. rendezte: Tage Danielsson.
- ⁷⁴ „Gerencsér” fn. tmb. 1984. március 5-i jelentése. ÁBTL 3.1.5. O-18826. 163. A jelentés érdekessége, hogy a T. Gáborékra állított másik ügynökre, „Gáspárra” vonatkozóan is információt szolgáltatott. „Gerencsér” ugyanezt tette 1983. május 12-i jelentésében Uo. 40.
- ⁷⁵ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 15.
- ⁷⁶ Interjú T. Gáborral. 1.
- ⁷⁷ Uo. 5.
- ⁷⁸ Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 8.
- ⁷⁹ Sz. Tibor szerint: „*mobiltelefon, e-mail, iwiw... Ma már mindenféle módon lehet kommunikálni meg kapcsolatot tartani*”. Interjú Sz. Tiborral és T. Gáborral. 4.
- ⁸⁰ Interjú T. Gáborral 3.